

مبانی برنامه‌ریزی آموزش متوسطه

دکتر نعمت‌الله موسی‌پور

www.ketab.ir

موسی پور، نعمت الله، ۱۳۴۳ -

مبانی برنامه‌ریزی آموزش متوسطه / نعمت الله موسوی پور - مشهد: شرکت
به‌نشر ۱۳۸۱.

۱۷۲ ص. - جدول - (انتشارات آستان قدس رضوی، شرکت به‌نشر؛ ۵۰۱)

ISBN 964 - 02 - 0674 - 1

شابک: ۹۶۴ - ۰۲ - ۰۶۷۴ - ۱

کتابنامه: ص. [۱۵۳] - ۱۶۰.

۱. برنامه‌ریزی درسی - ایران. ۲. آموزش متوسطه - ایران - برنامه‌های درسی.
۳. برنامه‌های درسی - ایران. الف. شرکت به‌نشر (انتشارات آستان قدس رضوی).
ب. عنوان.

۳۷۵/۰۰۱

۱.B ۲۸۰.۶ / ۱۵ / م ۸ م ۲

م ۸۱ - ۴۸۵۶۵

کتابخانه ملی ایران

دانشگاه شهید باهنر کرمان

کتابخانه ملی ایران

۵۰۱

مبانی برنامه‌ریزی آموزش متوسطه

دکتر نعمت الله موسوی پور

ویراسته دکتر محمود سعیدی رضوانی، ابراهیم رضایی اول

چاپ دوم / ۱۳۸۵

۲۲۰۰ نسخه / وزیری

ناشر: آستان قدس رضوی - دانشگاه شهید باهنر کرمان

چاپ: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی

شابک: ۹۶۴ - ۰۲ - ۰۶۷۴ - ۱

حق چاپ محفوظ است.

به نشر (انتشارات آستان قدس رضوی)

دفتر مرکزی: مشهد، ص. ب ۹۱۳۷۵/۴۹۶۹، تلفن ۸۵۱۱۱۳۶-۷، ۸۵۱۱۱۷۰

دفتر تهران: ۸۸۹۶۰۶۲۰، ۸۸۹۵۱۷۴۰، ۸۸۹۶۵۹۸۲

پست الکترونیک: publishing@behnashr.com

www.behnashr.com آدرس اینترنتی:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

فهرست مطالب

پیش‌گفتار	۷
فصل اول: برنامه‌ریزی و اهمیت آن در زندگی آدمی	۱۱
مقدمه	۱۱
۱- ۱. مفهوم برنامه‌ریزی	۱۲
۱- ۲. مراحل برنامه‌ریزی	۱۴
۱- ۳. ضروریات برنامه‌ریزی	۱۶
۱- ۴. ویژگیهای فعالیت برنامه‌ریزی	۱۶
۱- ۵. ضرورت برنامه‌ریزی	۱۷
۱- ۶. انواع برنامه‌ریزی	۱۹
فصل دوم: برنامه‌ریزی آموزش و پرورش	۲۳
مقدمه	۲۳
۲- ۱. مفهوم آموزش و پرورش	۲۳
۲- ۲. برنامه‌ریزی آموزش و پرورش	۲۶
فصل سوم: مبانی برنامه‌ریزی آموزش و پرورش	۲۹
مقدمه	۲۹
۳- ۱. انواع مبانی برنامه‌ریزی آموزش و پرورش	۲۹
۳- ۲. مبانی روان‌شناختی برنامه‌ریزی آموزش و پرورش	۳۱

- ۳۲ ۱-۲-۳. آمادگی
- ۳۴ ۲-۲-۳. انگیزش
- ۳۸ ۳-۲-۳. یادگیری
- ۴۱ ۴-۲-۳. یادداری (حافظه)
- ۴۴ ۵-۲-۳. انتقال یادگیری
- ۳-۳. مبانی جامعه‌شناختی
- ۴۶ برنامه‌ریزی آموزش و پرورش
- ۴۷ ۱-۳-۳. فرهنگ
- ۴۸ ۲-۳-۳. اجتماعی شدن
- ۴۹ ۳-۳-۳. کنش متقابل اجتماعی
- ۴۹ ۴-۳-۳. قشر بندی و ساخت اجتماعی
- ۵۰ ۵-۳-۳. قومیت و نژاد
- ۵۰ ۶-۳-۳. گروه‌های اجتماعی
- ۵۱ ۷-۳-۳. دولت / حکومت
- ۵۱ ۸-۳-۳. نهادهای اجتماعی
- ۵۲ ۴-۳. مبانی فلسفی برنامه‌ریزی آموزش و پرورش
- ۵۲ ۱-۴-۳. متافیزیک
- ۵۳ ۲-۴-۳. معرفت‌شناسی
- ۵۴ ۳-۴-۳. ارزش‌شناسی
- ۵۵ ۵-۳. مبانی دانشی برنامه‌ریزی آموزش و پرورش
- ۵۵ ۱-۵-۳. انواع دانش
- ۵۶ ۲-۵-۳. ارتباط بین علوم
- ۵۶ ۳-۵-۳. جنبه‌های علوم
- ۵۷ ۶-۳. مبانی دینی برنامه‌ریزی آموزش و پرورش
- ۵۹ فصل چهارم: ساختار آموزش متوسطه
- ۵۹ مقدمه
- ۶۰ ۱-۴. اهمیت آموزش متوسطه

۶۱	۴-۲. خاص بودن مخاطبان آموزش متوسطه
۶۸	۴-۳. عوامل مؤثر بر شکل‌گیری آموزش متوسطه در ایران
۷۰	۴-۴. روند شکل‌گیری آموزش متوسطه در ایران
۷۳	۴-۵. آموزش متوسطه پس از انقلاب اسلامی
۸۳	فصل پنجم: انتخاب هدفهای برنامه
۸۳	مقدمه
۸۶	۵-۱. اهمیت تعیین هدفها
۸۸	۵-۲. روشهای تعیین هدفهای برنامه
۹۲	۵-۳. گردآوری اطلاعات برای انتخاب هدفهای برنامه
۹۳	۵-۴. هدفهای مطلوب برای آموزش متوسطه
۹۴	۵-۴-۱. قابلیت تحصیلی
۹۵	۵-۴-۲. قابلیت شغلی
۹۶	۵-۴-۳. قابلیت شهروندی
۹۶	۵-۴-۴. قابلیت تدبیر
۹۷	۵-۵. وظایف آموزش متوسطه
۱۰۰	۵-۶. هدفهای دوره متوسطه جمهوری اسلامی
۱۰۵	فصل ششم: تعیین روش تدوین برنامه
۱۰۵	مقدمه
۱۰۶	۶-۱. انتخاب محتوا
۱۰۸	۶-۱-۱. روند تحول انتخاب محتوای برنامه در ایران
۱۱۱	۶-۱-۲. مشکلات گزینش محتوای برنامه
۱۱۳	۶-۱-۳. منابع انتخاب محتوای برنامه
۱۱۴	۶-۱-۴. معیارها و اصول انتخاب محتوای برنامه
۱۱۹	۶-۲. سازماندهی محتوا
۱۲۰	۶-۲-۱. اصول سازماندهی محتوا
۱۲۳	۶-۲-۲. شیوه‌های سازماندهی محتوا

۱۲۶	۳-۶. ارائه محتوای برنامه
۱۲۶	۱-۳-۶. شیوه ارائه
۱۳۳	۲-۳-۶. زمان ارائه
۱۳۳	۳-۳-۶. مکان یا فضای ارائه
۱۳۵	فصل هفتم: ارزشیابی برنامه
۱۳۵	مقدمه
۱۳۶	۱-۷. انواع ارزشیابی برنامه
۱۳۷	۲-۷. مفهوم ارزشیابی برنامه
۱۳۷	۳-۷. مراحل ارزشیابی برنامه
۱۳۸	۴-۷. رابطه ارزشیابی برنامه و برنامه‌ریزی در آموزش و پرورش
۱۳۸	۵-۷. پرسشهای اساسی جریان ارزشیابی برنامه
۱۳۹	۱-۵-۷. هدفها یا پرسشهای اصلی هر یک از انواع ارزشیابی
۱۴۱	۲-۵-۷. منابع اصلی اطلاع رسان
۱۴۲	۳-۵-۷. شیوه‌های مناسب برای دستیابی به اطلاعات
۱۴۲	۴-۵-۷. افراد دارای صلاحیت تعبیر و تفسیر اطلاعات گردآوری شده برای ارزشیابی برنامه
۱۴۵	فصل هشتم: اجرای برنامه
۱۴۵	مقدمه
۱۴۵	۱-۸. آمادگی اجتماعی
۱۴۷	۲-۸. امکانات
۱۴۸	۳-۸. نیروی انسانی
۱۵۰	۴-۸. نظارت
۱۵۳	منابع مورد استفاده به فارسی
۱۵۹	منابع مورد استفاده به انگلیسی
۱۶۱	فهرست راهنما

پیش‌گفتار

به راه بادیه رفتن به از نشستن باطل
که گر مراد نیابم به قدر وسع بکوشم

سعدی

درس مبانی برنامه‌ریزی آموزش متوسطه به ارزش دو واحد جزء درسهای تربیتی دوره‌های تربیت دبیر است. در سرفصل تهیه شده از سوی شورای عالی برنامه‌ریزی برای این درس، تأکید اصلی بر "مبانی" نهاده شده است در حالی‌که به نظر می‌رسد در این درس باید دو موضوع در کنار هم مورد توجه باشند:

- مبانی برنامه‌ریزی آموزش و پرورش
- برنامه‌ریزی آموزش متوسطه

به عبارت دیگر، مبانی در این درس با دو قید همراه شده‌اند: اول برنامه‌ریزی، دوم آموزش متوسطه. بنابراین لازم است از سویی از ورود به عرصه‌ی عام مبانی تعلیم و تربیت پرهیز شود و از سوی دیگر اقتضاهای خاص دوره‌ی متوسطه مورد نظر باشد.

توجه به این نکته نیز لازم است که مخاطب درس مذکور دانشجویانی هستند که در آینده به شغل معلمی روی می‌آورند. معلمان به قول کونلی (Connolly/1972) برنامه‌ریزان استفاده‌کننده یا داخلی هستند که می‌توانند موارد تکمیلی برنامه‌ی درسی را فراهم کنند، به غنی‌سازی مطالب درسی بپردازند و برای انطباق برنامه‌ی درسی اقدام نمایند. بر این اساس پرداختن به مباحث کلان برنامه‌ریزی آموزش و پرورش در این درس ضروری به نظر نمی‌رسد و به همین علت از ورود به عرصه‌ی برنامه‌ریزی آموزشی پرهیز شده و بحث به حوزه‌ی برنامه‌ریزی درسی محدود گردیده است.

مطالب کتاب برای دو واحد درسی انتخاب و در هشت فصل سازماندهی شده‌اند. در فصل اول، مباحث کلی مربوط به برنامه‌ریزی ارائه شده است. فصل دوم به ارائه‌ی مفهومی از آموزش و پرورش و برنامه‌ریزی آن اختصاص یافته است. در فصل سوم مبانی برنامه‌ریزی تعریف و انواع آن معرفی شده‌اند. فصل چهارم به بحث درباره‌ی آموزش متوسطه اختصاص یافته و شکل‌گیری و وضعیت آن در ایران بیان شده است. فصل پنجم به انتخاب هدفهای برنامه‌های آموزش و پرورش، فصل ششم به

مباحث مربوط به روش، و فصل هفتم به امور مربوط به ارزشیابی برنامه، پرداخته است. فصل هشتم مبحث اجرای برنامه آموزشی را ارائه کرده است. بر این اساس می‌توان گفت که فصول اول، دوم و سوم به مباحث مقدماتی، فصل چهارم به معرفی آموزش متوسطه، فصول پنجم، ششم و هفتم به موضوع برنامه‌ریزی آموزش و پرورش و فصل هشتم به اجرای برنامه اختصاص یافته است. مطالب این کتاب طی چندین سال در دانشگاه شهید باهنر کرمان تدریس شده است و به نظر می‌رسد می‌تواند برای معلمان آینده مفید باشد. در عین حال این کتاب دارای چند ویژگی است که ارزش آن را افزایش می‌دهد:

- در برخی از قسمت‌ها پرسش‌هایی برای اندیشیدن مطرح شده است که می‌تواند برای خواننده زمینه مطالعات بعدی را فراهم آورد.
- در متن کتاب مطالبی تحت عنوان "حاشیه" ارائه شده است که اغلب آنها جمع‌بندی کتابها و تحقیقات انجام شده می‌باشند.
- در انتهای هر فصل منابعی برای مطالعات تکمیلی مطرح گردیده است.
- مطالب محوری در قالب شکل‌هایی ارائه شده‌اند که امکان بازنگری بعدی خواننده را سهل‌تر می‌کند.

در هر حال آنچه حاصل آمده تلاش در "حد وُسع" نویسنده است که بی‌نیاز از نقد و نظر متفکران نخواهد بود. شک نیست که خوانندگان محترم مرا از نقدها و نظرات خود مطلع می‌سازند تا وام‌دار آنان باشم و به اصلاح متن در آینده مبادرت ورزم.

بیان این مطلب ضروری است که کتاب مبانی برنامه‌ریزی درسی آموزش متوسطه تالیف همکار ارجمند جناب آقای دکتر حسن ملکی در سال ۱۳۷۹ توسط انتشارات سمت چاپ و منتشر شده است. کتاب مذکور دارای ویژگی‌های ارزشمندی است که خوانندگان با مراجعه و مطالعه کتاب به آنها پی خواهند برد و به دانشجویان توصیه می‌شود که برای تکمیل دانش خود به آن کتاب مراجعه نمایند. با وجود مشترکاتی که دو کتاب دارند برخی تفاوتها بین آنها دیده می‌شود که شرح مختصر آنها به منظور تاکید بر مکمل بودن این دو کتاب بیان می‌گردد:

- آقای دکتر ملکی در فصل اول کتاب خود به بحث پیرامون برنامه‌ریزی آموزش و پرورش پرداخته است و مراحل برنامه‌ریزی را شامل شناخت وضع موجود، تعیین هدف، پیش بینی روشها و وسایل، اجرای آزمایشی، اجرا و ارزشیابی شمرده و از انواع برنامه‌ریزی آموزش و پرورش و سطوح برنامه‌ریزی آموزشی سخن گفته و در پایان دیدگاههای برنامه درسی را ذکر نموده است. در حالی که نگارنده در فصل اول به بحث عام پیرامون برنامه‌ریزی اقدام کرده‌ام و علاوه بر سه مرحله اصلی برنامه‌ریزی، از لوازم برنامه‌ریزی، ویژگیهای برنامه‌ریزی، ضرورت برنامه‌ریزی و انواع برنامه‌ریزی در حیات آدمی سخن گفته‌ام.

- این جانب فصل دوم را به بحث درباره مفهوم آموزش و پرورش و برنامه‌ریزی آن اختصاص داده‌ام و از مناظر مختلف نگاه به آموزش و پرورش، به طرح معنای برنامه‌ریزی در هر یک از آنها

پرداخته‌ام. در فصل دوم جناب آقای دکتر ملکی به بحث آموزش متوسطه در ایران اقدام کرده‌اند که بحث را با موضوع جایگاه آموزش متوسطه آغاز و با معایب برنامه‌ریزی درسی در نظام متوسطه قدیم ادامه داده‌اند و سپس به بحث دربارهٔ تلاش برای تحول آموزش متوسطه پرداخته‌اند و در حالی که این‌جانب در فصل چهارم به موضوع آموزش متوسطه ایران پرداخته‌ام و دربارهٔ اهمیت آموزش متوسطه و دلایل خاص بودن آن بحث کرده و سپس عوامل مؤثر بر شکل‌گیری آموزش متوسطه در ایران و روند شکل‌گیری آن را توضیح داده‌ام و به معرفی نظامهای آموزش متوسطه ایران پرداخته‌ام.

- آقای دکتر ملکی در فصل سوم مبانی برنامه‌ریزی دورهٔ متوسطه را مورد بحث قرار داده‌اند که قسمت اعظم آن به دیدگاههای فلسفی برنامه‌ریزی اختصاص یافته و دیدگاههای ایدئالیسم، رئالیسم، پراگماتیسم، و اسلام مورد بحث قرار گرفته‌اند و در پایان به بحثی کوتاه دربارهٔ مبانی روان‌شناختی و جامعه‌شناسی بسنده شده است. در حالی که این‌جانب مبحث مبانی را به طور مشروح مورد توجه قرار داده‌ام و به طرح مفهوم و پنج دسته مبانی (روان‌شناختی، جامعه‌شناختی، فلسفی، دانشی و دینی) پرداخته‌ام و در هر یک از آنها مباحث اساسی مطرح در حوزهٔ مورد نظر را مطرح کرده‌ام.

- فصل چهارم کتاب آقای دکتر ملکی به هدفهای آموزش متوسطه اختصاص دارد که پس از طرح مفهوم و اهمیت هدف، به منابع تعیین هدف، جایگاه نظام اعتقادی در تدوین هدف و اصول تعیین هدف پرداخته‌اند و سپس به بیان هدفهای آموزش و پرورش و هدفهای هر یک از دروس دورهٔ متوسطه اختصاص داده‌اند. در حالی که این‌جانب در مبحث انتخاب هدفهای برنامه به موضوع اهمیت تعیین هدفها، روشهای تعیین هدفهای برنامه، گردآوری اطلاعات برای انتخاب هدفها، هدفهای مطلوب برای آموزش متوسطه و وظایف آموزش متوسطه پرداخته‌ام و هدفهای کلی آموزش متوسطه جمهوری اسلامی ایران را بیان کرده‌ام.

- فصل پنجم کتاب دکتر ملکی به چگونگی تعیین محتوا و مواد درسی اختصاص یافته است که در آن درباره معیار و اصول انتخاب محتوا، و ویژگیهای محتوا در برنامهٔ دورهٔ متوسطه پرداخته است. وی در فصل بعدی دربارهٔ سازماندهی محتوای برنامهٔ درسی بحث کرده و اصول اساسی سازماندهی محتوا، شیوه‌های سازماندهی محتوا و سازماندهی محتوا در آموزش متوسطه را طرح نموده است. فصل هفتم کتاب نامبرده به مبحث راهبردهای یاددهی - یادگیری و رابطهٔ راهبردها با هدف و محتوا پرداخته و در انتها به تفصیل دربارهٔ راهبردهای یاددهی - یادگیری آموزش متوسطه اقدام کرده است. در حالی که این‌جانب در فصل ششم تحت عنوان تعیین روش برنامه به بحث انتخاب، سازماندهی و ارائهٔ محتوا اقدام کرده‌ام و به بحث دربارهٔ روند تحول انتخاب محتوا در ایران، مشکلات گزینش محتوای برنامه، منابع انتخاب محتوا، معیارها و اصول انتخاب محتوا، اصول سازماندهی، شیوه‌های سازماندهی، شیوهٔ ارائه، زمان ارائه و مکان ارائه محتوا پرداخته‌ام.

گرچه مبحث سازماندهی محتوا در هر دو کتاب کم و بیش یکسان است، اما سایر مباحث دارای تفاوت‌های اصولی هستند. به خصوص با توجه به این‌که مخاطب این کتاب، درس دیگری در زمینهٔ روش تدریس دارد، این‌جانب از طرح مباحث مفصل دربارهٔ روشهای تدریس خودداری کرده‌ام.

- در فصل هشتم، آقای دکتر ملکی بحث ارزشیابی را مطرح کرده‌است که تحت عناوین ضرورت ارزشیابی و مراحل ارزشیابی به بحثی بسیار مختصر پرداخته‌اند، در حالی که این جانب سبب بحث ارزشیابی برنامه را به طور مشروح مورد نظر قرار داده‌ام و از انواع ارزشیابی مفهوم ارزشیابی، مراحل ارزشیابی، رابطه ارزشیابی با برنامه‌ریزی درسی، پرسش‌های اساسی جریان ارزشیابی و ارزشیابی برنامه آموزشی بحث کرده‌ام. این جانب فصل نهایی کتاب خود را به اجرای برنامه اختصاص داده‌ام و درباره چهار موضوع آمادگی اجتماعی، امکانات، نیروی انسانی و نظارت در آن فصل بحث کرده‌ام که این مبحث در کتاب دکتر ملکی موجود نیست.

در تدارک این کتاب چند گروه نقش بارزی داشته‌اند که لازم است از همه آنها تشکر شود. استادان، متفکران، نویسندگان و پژوهشگران حوزه تعلیم و تربیت به شکل مستقیم و غیر مستقیم در تهیه این کتاب نقش داشته‌اند. علاوه بر آن که بخشهای عمده‌ای از این کتاب به طور مستقیم برگرفته از آثار این گروه است، همه نکات آن را می‌توان استمرار افکار و نوشته‌های آنان قلمداد کرد. دانشجویانی که در کلاسهای درس این جانب طی سالهای گذشته شرکت داشته‌اند و با طرح سؤالا و بیان نظرات خود مرا بر جنبه‌های مختلف نسخه‌های پیشین این متن واقف کرده‌اند، نیز در شکل‌گیری این کتاب نقش بارزی داشته‌اند. این گروه علاوه بر فراهم کردن زمینه جرح و تعدیل مطالب، به شکل‌گیری بسیاری از پرسش‌های مطرح شده در متن کتاب به طور مستقیم کمک کرده‌اند. هم‌چنین لازم است از داوران و ویراستاران این متن، بخصوص آقایان دکتر محمود سعیدی رضوانی و ابراهیم رضایی اول، تشکر شود که اندیشمندانه و عالمانه و با دقت نظر و حوصله بی‌ظیر به مطالعه متن همت کردند و نظرات اصلاحی را ارائه نمودند.

خانواده‌ام نیز در راه تهیه این کتاب زحماتی را متحمل شده‌اند که ذکر حدود آن ممکن نیست. اگر یاری‌های بدون منت همسر نبود، مجالی برای شکل‌گیری این کتاب فراهم نمی‌آمد. همچنین توقعات اندک دخترانم در این زمینه مدد رسان بوده است. آنها پذیرفته‌اند که دوری مرا به دلیل کارهای زیادم تحمل نمایند. من با اهدای این کتاب به همسر و دخترانم، از آنان سپاسگزاری و قدردانی می‌کنم. همچنین خانم‌ها مریم پورشکیب و نرگس غفاری که با حوصله چشمگیری تایپ و صفحه‌آرایی این متن را انجام داده‌اند در پدید آوردن متنی با حداقل غلط تایپی به من کمک شایانی نموده‌اند. در پایان دست نیاز به درگاه حضرت حق تعالی برمی‌دارم و از او توفیق دوری از عافیت جویی، که شرط نخستین توفیق در راه علم‌جویی است، را طلب می‌کنم، چه به فرموده حافظ:

در مقامات طریقت هر کجا کردیم سیر
عافیت را با نظر بازی فراق افتاده بود

هجدهم تیرماه یکهزار و سیصد و هشتاد و یک شمسی

نعمت‌الله موسی پور